

Nr 186.

Av herr **Branting** m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rättegångsbalk.

Med anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 5 med förslag till rättegångsbalk få vi härmed framföra följande synpunkter och förslag.

1) Såsom en fundamental förutsättning för meddelande av rätt dom eller utslag i ett rättegångsärende måste givetvis anses, att sanningen i saken blir tillbörligen utredd och ådagalagd. Detta sker normaliter genom den av parten eller parterna förebragta bevisningen, vilken bl. a. kan fullgöras genom *vittnesförhör*. Men hur skall man få ett vittne att tala sanning och hur skall man veta, att vittnet verkligen efter bästa förstånd har sagt hela och fulla sanningen? Detta spörsmål har, som bekant, av rättsskipningen under tidernas lopp besvarats mycket olika. Metoderna för sanningens utletande genom hörande av vittnen ha sålunda utvecklats från de mest primitiva och brutala former fram, slutligen, emot tillvägagångssätt, som väsentligen beaktat, att vittnesutsagan under alla förhållanden framgår ur en stundom komplicerad psykologisk akt och att dess sanningshalt måste prövas medelst en härför lämpad, psykologiskt lagd förhörsmetod, baserad på omedelbara frågor och svar. I den svenska rättsutvecklingen har det dröjt ganska länge, innan man kommit fram till denna insikt. Man synes i stället väsentligen ha litat sig till en annan metod: vittnet skall hållas till sanningen genom den avlagda *eden*; det är hotet om menedsansvar, som ytterst skall föranleda vittnet att i målet vittna »allt han vet hänt och sant vara, så att han ingenting förtiger, tillägger eller förändrar».

Det synes klart, att man med denna utgångspunkt egentligen aldrig borde behöva fråga ett vittne om någonting, under förutsättning att vittnesmålet från början varit sammanhängande och uttömmande. Efter sin *förutsättes* vittnet avgiva ett i alla delar korrekt vittnesmål, och vad vittnet sålunda en gång har yttrat sig om, det ämnet anses därmed uttömt. En tendens att så stelt och formellt tolka vittnesförhörets procedur torde alljämt leva kvar på sina håll. Det har också varit med denna utgångspunkt, som vittnesförhör hos oss ofta gått så till, att ett vittne — i stället för att direkt och med egna ord inför domstolen beskriva ett händelseförlopp — har fått beediga ett på förhand uppsatt polisförhørsprotokoll eller intyg. Normgivande har varit stadgandet i rättegångsbalken 17:21, där det heter: »Ej må parten med tal och frågor vittnet hindra eller villa, medan det sin utsago gör: tarvas det, att sedan vidare fråga vittnet om någon omständighet; have domaren där makt till: stånde ock parterna fritt att genom domaren föreställa vittnet de spörsmål, som till saken rätteligen höra».

Hur otillfredsställande, tungrodd och i sak otillförlitlig denna gamla vittnesförhörsmetod varit, därom torde numera meningarna inom sakkunniga kretsar knappast vara delade. Frågornas framställande »genom domaren» har många gånger medfört en otillfredsställande omformulering av frågorna och framförallt betagit svaret dess karaktär av omedelbarhet och spontan reaktion på frågan, eftersom vittnet på detta sätt fått höra varje parts fråga två gånger, innan han svarar. Bestämmelsen om att allenast sådana frågor få framställas, »som till saken rätteligen höra», har ofta framkallat vidlyftiga diskussioner mellan parten eller ombudet och domaren, vilken måhända först så småningom kunnat få klarhet om, på vad sätt den framställda frågan rätteligen hör till saken. Härunder har givetvis vittnet fått tid att noga överväga sitt svar, varigenom återigen omedelbarheten i svaret gått förlorad.

Det nu föreliggande processlagförslaget syftar ju till att åvägabringa ett på moderna principer om *muntlighet och omedelbarhet* byggt processförfarande. Att dessa grundläggande principer helt — eller i varje fall med minsta möjliga modifikation — genomföras är icke blott ett allmänt demokratiskt intresse utan en nödvändighet för att gestalta processen såsom ett medel att vinna rättssäkra avgöranden.

Enligt vårt förmenande kommer emellertid det med reformen åsyftade muntliga och omedelbara processförfarandet att bli på en viktig punkt ofullgånget, därest nu icke möjlighet beredes parterna, respektive deras ombud, att själva direkt och utan rättens särskilda tillstånd ställa frågor till åberopade vittnen.

I den med propositionen föreslagna lagtexten, nämligen i lagens 36 kap. 17 §, heter det: »*Vittne höres av rätten, dock att med rättens tillstånd vittne må höras av parterna*». Härmed föreskrives alltså alltjämt såsom *huvudregel*, att vittne skall höras av rätten; parternas möjlighet att höra vittne göres helt beroende av rättens tillstånd. Därest förslaget i denna del upphöjes till lag, skulle enligt vår mening det med reformen avsedda syftet komma att äventyras, även om förslaget innebär en viss förbättring i nu gällande ordning.

Man torde kunna utgå ifrån att ett bibehållande av föreskriften, att vittne höres av rätten, skulle leda till att vid ett mycket stort antal av våra domstolar vittnesförhören skulle komma att ledas av domaren på samma sätt som hittills. Därmed skulle alla de olägenheter, som erfarenheten visat vara med en sådan anordning förenade, komma att fortbestå, och därtill skulle komma att domaren därigenom skulle berövas den förmånen, som det moderna processförfarandet åsyftar att bereda honom, nämligen friheten att koncentrera sig på domarens väsentliga uppgift, som är att på basis av sina iakttagelser under den muntliga förhandlingen förskaffa sig underlag för sitt bedömande av målet.

Att som regel parterna eller deras ombud förhöra sina vittnen, respektive kunna kontrollförhöra motpartens, och att denna procedur försiggår fritt och öppet genom frågor och svar, under domstolens åhörande och domarens översikt, detta är ett grundläggande element i den muntliga och omedelbara processen, både med hänsyn till den domaren tillkommande, opartiska och processledande ställningen och till det allmänna intresset att ur vittnesförhören utvinnes det mest tillförlitliga och allsidiga processmaterialet.

Allmänt vitsordade erfarenheter visa, att domarens ledning av vittnesförhören redan under det nu gällande rättegångsförfarandet medför för utredningen i målen ofta ogynnsamma resultat — och detta oaktat domaren nu kan ha tillfälle att ur protokollen eller ur tillhandahållna vittnesattester eller partsinlagor på förhand skaffa sig kännedom om saken och sålunda bereda sig för vittnesförhöret. Sedan domaren, efter det nu föreliggande förslaget antagande, *icke* kommer att ha sådant kunskapsmaterial till sitt förfogande, måste han med nödvändighet komma att sakna de förhandskunskaper, som erfordras för att kunna förhöra vittnena.

Därtill kommer att, sedan *vittnesjäven* enligt det föreliggande förslaget upphävts, det måste bli en för vittnesförhörets rätta bedrivande utomordentligt viktig synpunkt att söka därunder utröna de omständigheter, som tala för eller emot ett vittnes trovärdighet, — och det lär väl ligga i öppen dag, att domaren utan förhandsinsikter om ett åberopat vittnes personliga förhållanden måste vara ur stånd att under ett vittnesförhör genomföra den synpunkten, vars vikt dock är avgörande för bedömandet av vittnesmålets bevisvärde i rättegången.

En lika viktig synpunkt, som också kraftigt talar emot vittnesförhörets ledande av domaren, är den alltför ofta därmed förenade risken, att parternas och vittnenas förtroende för domarens opartiskhet kan genom hans utövande av förhørsledningen äventyras.

Domarens möjlighet att rätt handhava ledningen av processen i dess helhet och att snabbt skaffa sig en grundlig och översiktlig kännedom om hela processmaterialet försämrats eller gives rent av till spillo, om han samtidigt skall utan förhandskännedom om saken, parterna och vittnena själv sköta vittnesförhören.

Då det således *icke* i första hand är ett parternas intresse, eller ens — såsom dock under diskussionen i denna fråga antytts — ett yrkesintresse för advokaterna, att vittnesförhören få ledas av parter eller ombud, utan främst ett domstolens och rättsordningens intresse att så sker, hålla vi före, att processreformen kommer att bli i ett av sina mest väsentliga stycken förfelad, därest ovan angivna lagrum *icke* ersättes med ett stadgande, som tillmötesgår här framställda önskemål. Förslagsvis synes oss stadgandet i den nya rättegångsbalkens 36 kap. 17 § kunna givas följande

formulering: »Vittne höres av rätten. Företrädes eller biträdes part eller i brottmål tilltalad av advokat, skall vittne höras av parterna. Även eljest må med rättens tillstånd vittne höras av parterna. Rätten äger övertaga förhöret, därest detta skötes uppenbart otillfredsställande. Höres vittne av parterna, skall det först höras av den part, som åberopat vittnet, och där- efter av motparten. Vittnet bör yttrat sig.

Frågor otillbörliga.»

Det synes oss, som om några betänkligheter så mycket mindre behöfve resas mot den av oss föreslagna lagändringen, som den av oss hävdade meningen i denna fråga delats av processlagberedningen, vilken i motiven framhållit lämpligheten av att förhör med vittnen, som åberopas av par- ter, sker genom deras försorg i mål, där dessa äro företrädda av advokater, liksom i åklagarmål, om den tilltalade försvaras av advokat.

Denna uppfattning har också framhållits i lagrådet, som bl. a. under- strukit, att parternas bättre kännedom om vad som skall utredas genom vittnesförhöret i och för sig är ett starkt skäl för att överlåta förhöret till dem, och därutöver framhävt det ej mindre viktiga däri, att genom en så- dan metod åt rättens ordförande beredes den ställning i rättegången, som är den naturliga och önskvärda i ett kontradiktoriskt förfarande. I lag- rådet har också erinrats, att den nuvarande förhörsmetoden mången gång så starkt indrager domaren i förhandlingarna, att det blir svårt för honom att överskåda processmaterialet, och att han kan bliva utsatt för misstan- ken att taga parti för den ena eller andra ståndpunkten. Lagrådet har vid behandlingen av förslaget i denna del erinrat, att — hur förhöret än ord- nas — en möjlighet alltid består, att det ej ledes på bästa vis; om då för- höret anförtros åt parterna, kan rättelse ske genom att ordföranden ingri- per och vid behov övertager förhöret, under det att mot ett otillfredsstäl- lande domarförhör något botemedel knappast gives. Därjämte har påvi- sats, att erfarenheten från Danmark och Norge visar, att det ej behöver befaras, att förhör genom parterna skulle komma att leda till hårdhet mot åberopade vittnen.

I lagrådet har likaledes understrukits, att det finnes fog för tvivel, att de i Kungl. Maj:ts proposition föreslagna lagreglerna komma att medföra det åsyftade resultatet, enär, så fast som domarförhöret är rotat i det nuvaran- de rättegångssättet, det måste förutses, att, om förhör genom parterna göras beroende av rättens tillstånd i varje särskilt fall, den nya ordningen kom- mer att under lång tid väsentligt stanna på papperet.

De i lagrådet framförda skälen för vittnesförhörets överlämnande till parterna *i första hand* måste vara tillämpliga vare sig bägge parterna eller allenast endera av dem företrädes eller biträdes av advokat. Framförallt måste det dock framstå såsom av vikt, att parterna tillförsäkras en ovill- korlig rätt att själva framställa frågor till vittnen och sakkunniga i de fall.

då å ömse sidor eller i brottmål å svarandesidan advokater uppträda såsom ombud eller biträden.

Den av oss föreslagna lydelsen av lagrummet ifråga har därför avfattats i överensstämmelse därmed.

2) I samma kungl. proposition föreslås under 12 kap. 2 §, att såsom ombud icke må brukas annan än advokat eller den, som rätten eljest finner lämplig.

Undertecknade föreslå, att till samma bestämmelse fogas följande stadgande:

»Vid rättegång i hovrätt eller Högsta domstolen må ej såsom ombud brukas annan än advokat.»

Vi föreslå i detta sammanhang vidare, att 21 kap. 2 § får följande lydelse:

»Den misstänkte erforderlig. Är den misstänkte därom. Då den misstänkte genom ombud. Om ombud gälle vad i 12 kap. är stadgat, dock må såsom ombud för den, som misstänkes eller tilltalas för brott, vara kan följa straffarbete i två år eller därutöver, ej brukas annan än advokat.»

Ytterligare föreslå vi, att 21 kap. 3 § måtte få följande lydelse:

»Vid sin försvarare. Försvarare utses som försvarare. Om försvarare äge vad i 12 kap. 2—5 §§ och 21 kap. 2 § är stadgat motsvarande tillämpning.

Har den förordnas.»

Propositionens förslag innebär i nu berörda avseenden, att man avstått från en nyordning, nämligen stadgande om att i vissa fall endast advokater skola få företräda som ombud eller biträden, vilket torde kunna betraktas som en nästan oeftergivlig förutsättning för en modern process, och detta såväl för den muntliga procedurans konsekventa genomförande som ock särskilt med hänsyn till den enskilda partens rättssäkerhet.

Den för icke så länge sedan i tämligen vida kretsar rådande missuppfattningen, att ett begränsat s. k. advokatmonopol skulle särskilt innebära tillgodoseende av ett ekonomiskt yrkesintresse för utövarna av advokatycket, torde väl numera ha försvunnit.

Utförandet av talan i rättegångar torde numera knappast vara något ekonomiskt intresse för utövarna av advokatycket, vilka väl som regel ha sina huvudsakliga inkomster av annan verksamhet inom yrket.

En klarare insikt, eller i varje fall en växande förståelse kan däremot konstateras för att parternas talan vid ett muntligt förfarande av principiella skäl bör utföras av för sådana uppgifter särskilt utbildade yrkesutövare.

Om det får anses såsom en allmängiltig erfarenhet, att det både för målens utförande i varje instans och för enhetligheten i processföringen vid fullföljd av talan genom instanserna är av synnerlig vikt, att rättsutbildade advokater utföra talan i alla instanser, framstår det dock framförallt såsom särskilt viktigt — och alldeles speciellt i samband med införandet av en ny, på muntligt förfarande grundad processreform — att i överrätterna parternas ombud eller biträden äga sådan utbildning. Detta är så mycket viktigare, som den för rättsväsendets effektivitet så olycksbringande skriftliga proceduren har visat de starkaste tendenserna att göra sig gällande i överrätterna; för genomförandet och utvecklandet av det muntliga förfarandet i dessa instanser synes det därför av betydelse, att rättsutbildade advokater, vilka — efter vad erfarenheten från åtskilliga andra länder visat — äro bäst ägnade att tillvarataga det muntliga förfarandets principer, företräda parterna i dessa instanser.

På samma sätt förhåller det sig inom straffprocessen: Såväl den misstänktes berättigade intresse av att gentemot den väl organiserade åklagarmakten kunna utnyttja alla lojala försvarsmedel som det allmännas krav på att försvaret skötes på ett redligt och ansvarsmedvetet sätt nödvändiggöra, att försvaret från början handhaves av rättsutbildade och redbara personer. Denna princip är redan erkänd i gällande lag, som också i begränsad omfattning tagit hänsyn därtill. Enligt vår mening skulle det därför vara synnerligen olyckligt och för rättsutvecklingen på förevarande område måhända ödesdigert, därest icke vid processreformens införande tillfället tillvaratages att införa åtminstone ett begränsat advokattvång även inom straffprocessen genom att föreskriva, att såsom biträde åt för grovre brott misstänkt person må, även för det fall, att den misstänkte själv vill utse biträde, uppträda endast advokat, d. v. s. ledamot av advokattföreningen. Ett sådant stadgande synes oss i detta sammanhang så mycket mera motiverat, som det följer såsom en ofrånkomlig konsekvens av den inom processlagberedningen såsom principiellt riktig erkända tankegången, att i mål om grovre brott strängare krav måste ställas på försvararen än i andra fall. Gränsdragningen mellan grova och mindre grova brott bör då lämpligen kunna ske så, att såsom försvarare må endast anlitas advokat i fall, då målet är av sådan beskaffenhet, att, om det upp- tages av rådhusrätt, nämnd skall deltaga i behandlingen.

Med den nu föreslagna advokatornningen skulle också gynnas uppkomsten av en sådan begränsad och ansvarsmedveten advokatkår, vars förekomst är ett viktigt allmänhetens intresse.

3) I propositionens 23 kap. 13 § föreslås ett stadgande av innehåll, att, om någon vid förhör under förundersökningar vägrar att yttra sig angående

omständighet, som är av vikt, eller det eljest finnes erforderligt, att den, som är skyldig att vittna, höres som vittne redan under förundersökningen, må på undersökningsledarens begäran vittnesförhör äga rum inför rätten.

Det föreslås, att nämnda lagrum i stället erhåller följande lydelse:

»Vägrar vittne, må, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet och försvarare utsetts för denne, på undersökningsledarens begäran och i den misstänktes närvaro vittnesförhör äga rum inför rätten med den, som sålunda vägrat yttra sig.

Om förhöret stadgat.»

Lagrummet ifråga innebär i sin uti propositionen föreslagna form efter vår mening ett åsidosättande av den enskilde medborgarens rättsskydd på ett sätt, som under omständigheter kan komma att medföra mycket betänkliga konsekvenser.

I svensk rätt har alltid som regel gällt, att vittnen icke må höras, utan att tillfälle beretts av vittnesutsagorna berörda parter att vid vittnesförhören närvara och tillvarataga sin rätt -- och detta i såväl tvistemål som brottmål.

Det i propositionen föreslagna stadgandet skulle innebära, att personer, som av polismyndighet eller åklagare antagas äga vetskap om förhållanden kring ett under undersökning varande brott, skulle, redan innan bestämda misstankar riktats mot någon viss person, kunna höras på ed inför domstol, endast i åklagarens närvaro.

De allvarliga betänkligheter, som det sålunda föreslagna stadgandet måste väcka ur synpunkten av den enskildes rättssäkerhet, är egentligen alltför i ögonen fallande för att här kräva närmare utveckling. Det må väl vara nog att erinra om den allvarliga risk, som ett sådant förfarande måste medföra därigenom, att vittnesförhöret ledes i en riktning, som sammanfaller med åklagarens teorier om det under utredning varande brottets förlopp. Åklagaren kommer att vid ett sådant förhör vara den ende, som äger någon kännedom rörande de omständigheter, som han med vittnesförhöret önskar utreda. Då vidare utredningen måste antagas vara inriktad på att finna underlag för åklagarens misstankar rörande brottet, kan det väl knappast undvikas, att vittnesförhöret tenderar att förlöpa i den av åklagaren åstundade riktningen. Varken den eventuellt misstänkte eller något ombud för honom är ju närvarande för att under förhöret fästa uppmärksamheten å andra möjligheter än de av åklagaren antagna. Faran av ett sådant vittnesförhör blir så mycket större, som domaren icke har och icke heller kan få andra upplysningar i saken än sådana, som tillhandahållas av åklagaren, respektive av från åklagarens sida åberopade vittnen. Domaren är sålunda vid ett dylikt vittnesförhör från början satt ur spelet och blir icke i stånd att genom andra frågor än av åklagaren anbefallda komplettera utredningen.

Visserligen förefinnes den teoretiska möjligheten, att den sedermera åtalade vid huvudförhandlingen i målet, då vittnena ånyo skola höras, kan genom frågor till dem ernå ytterligare upplysningar, av annan art än de vid det preliminära vittnesförhöret lämnade. Men i praktiken skulle en sådan möjlighet säkerligen i det stora flertalet fall vara utesluten, ty det torde i allmänhet vara mycket ringa utsikt för att en person, som redan under edsansvar lämnat vissa uppgifter, sedermera skulle befinnas villig att i något avseende korrigera dessa redan avgivna framställningar.

Andra tvångsmedel för att redan under förundersökningen förmå tredskande personer, som vägra yttra sig, att lämna önskade upplysningar stå enligt propositionen till polismyndigheternas förfogande. Det nu föreslagna tvångsmedlet i form av förtida vittnesförhör skulle innebära en efter vår åsikt utomordentligt betänklig nyhet i vår rättsordning, däri vittnesförhör för dödsfalls skull icke kunnat äga rum i brottmål — en nyhet, som dessutom är fullkomligt främmande för svensk rättsuppfattning och som under olyckliga omständigheter skulle i sina konsekvenser kunna leda till missbruk, varå inom andra stater för närvarande givas avskräckande exempel.

Under åberopande av vad som sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen måtte företaga i motionen närmare angivna ändringar i Kungl. Maj:ts proposition nr 5.

Stockholm den 31 januari 1942.

Georg Branting.

Harald Åkerberg.

Th. Magnusson.

E. G. C. Brandt.